

TƯ TƯỞNG ĐẠO ĐỨC HỒ CHÍ MINH - NỀN TẢNG TINH THẦN CHO XÂY DỰNG NỀN ĐẠO ĐỨC MỚI TRONG HIỆN TẠI VÀ TƯƠNG LAI Ở VIỆT NAM

LÝ VIỆT QUANG*

Tư tưởng đạo đức Hồ Chí Minh kết tinh và chứa đựng cả những giá trị của truyền thống và hiện đại, dân tộc và quốc tế, phù hợp với thực tiễn Việt Nam, là những chỉ dẫn hết sức quý báu cho việc xây dựng nền tảng tinh thần của dân tộc.

Vai trò của đạo đức trong sự tồn tại và phát triển của xã hội

Mỗi xã hội hình thành và phát triển đều dựa trên một nền tảng nhất định cả về vật chất và tinh thần, kinh tế và chính trị, văn hóa và xã hội. Sự phát triển của xã hội Việt Nam cũng vậy, nó đòi hỏi phải có nền tảng vật chất và tinh thần cho sự phát triển lâu dài, bền vững, trong đó không thể thiếu lĩnh vực đạo đức. Đạo đức là một hình thái ý thức xã hội, được hình thành thông qua vai trò chủ động, tự giác của con người. Do đó, việc hình thành một nền đạo đức - nền tảng tinh thần cho sự phát triển bền vững của xã hội Việt Nam trong hiện tại và tương lai, phải có định hướng, phù hợp với thực tiễn phát triển của dân tộc.

Sự phát triển của đất nước trong nền kinh tế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa và hội nhập quốc tế đã và đang đặt ra hàng loạt vấn đề về kinh tế, chính trị, văn hóa, xã hội, con người. Khi chúng ta khẳng định

tư tưởng Hồ Chí Minh, cùng với chủ nghĩa Mác - Lê-nin, là nền tảng tư tưởng, kim chỉ nam cho hành động của Đảng và cách mạng Việt Nam, thì tư tưởng đạo đức Hồ Chí Minh chính là nền tảng tư tưởng, kim chỉ nam cho việc xây dựng nền đạo đức Việt Nam hiện nay và mai sau.

Tư tưởng đạo đức Hồ Chí Minh là sự kết tinh những giá trị đạo đức truyền thống tốt đẹp của dân tộc, chứa đựng những hạt nhân hợp lý, chất lọc từ tinh hoa giá trị đạo đức nhân loại, phù hợp với những điều kiện kinh tế - xã hội cụ thể của Việt Nam, hướng tới những giá trị mang tầm thời đại. Vì vậy, rèn luyện và tu dưỡng đạo đức cách mạng theo Chủ tịch Hồ Chí Minh chính là nhiệm vụ cấp bách, trước mắt, cũng như lâu dài trong tương lai của đội ngũ cán bộ, đảng viên và quần chúng nhân dân, như Văn kiện Đại hội

* TS, Viện Hồ Chí Minh và các lãnh tụ của Đảng, Học viện Chính trị quốc gia Hồ Chí Minh

XII của Đảng đã chỉ rõ: “Tiếp tục đẩy mạnh việc học tập và làm theo tư tưởng, đạo đức, phong cách Hồ Chí Minh gắn với chống suy thoái về tư tưởng chính trị, đạo đức, lối sống... Tăng cường rèn luyện phẩm chất đạo đức cách mạng...”⁽¹⁾.

Tư tưởng đạo đức Hồ Chí Minh là cơ sở để đội ngũ cán bộ, đảng viên tu dưỡng, rèn luyện đạo đức

Hiện nay, trong xã hội đang tồn tại tình trạng một bộ phận dân cư xem nhẹ các giá trị đạo đức, chạy theo tiền tài, địa vị, bất chấp đạo lý, coi thường pháp luật và tình nghĩa con người. Một nguyên nhân quan trọng của tình trạng này là trong một thời gian dài, đứng trước những khó khăn về kinh tế - xã hội, chúng ta đã tập trung nhiều cho phát triển kinh tế, trong khi đó nhận thức chưa đầy đủ về vị trí, vai trò của đạo đức trong đời sống xã hội. Một xã hội Việt Nam phát triển trong tương lai chắc chắn không thể để tình trạng đó tiếp tục diễn ra. Với ý nghĩa là nền tảng tư tưởng cho việc xây dựng nền đạo đức mới, thực hành theo tư tưởng đạo đức Hồ Chí Minh thực sự là giải pháp quan trọng nhất, giúp xác lập lại vị trí, vai trò của đạo đức - yếu tố gốc rễ, nền tảng tinh thần của mỗi con người.

Chủ tịch Hồ Chí Minh quan niệm đạo đức là gốc của mỗi người, trước hết là các cán bộ, đảng viên, khẳng định đạo đức là nguồn nuôi dưỡng và phát triển của con người, cũng giống như gốc của cây, ngọn nguồn của sông suối. Người viết: “Cũng như sông thì có nguồn mới có nước, không có nguồn thì sông cạn. Cây phải có gốc, không có gốc thì cây héo. Người cách mạng phải có đạo đức, không có đạo đức

thì dù tài giỏi mấy cũng không lãnh đạo được nhân dân”⁽²⁾.

Với Chủ tịch Hồ Chí Minh, đạo đức là nền tảng của người cách mạng. Người cách mạng phải có đạo đức cách mạng làm nền tảng thì mới hoàn thành được nhiệm vụ cách mạng vẻ vang là phục vụ Tổ quốc, phục vụ nhân dân. Người chỉ rõ: “Làm cách mạng để cải tạo xã hội cũ thành xã hội mới là một sự nghiệp rất vẻ vang, nhưng nó cũng là một nhiệm vụ rất nặng nề, một cuộc đấu tranh rất phức tạp, lâu dài, gian khổ. Sức có mạnh mới gánh được nặng và đi được xa. Người cách mạng phải có đạo đức cách mạng làm nền tảng, mới hoàn thành được nhiệm vụ cách mạng vẻ vang”⁽³⁾.

Chủ tịch Hồ Chí Minh quan niệm đạo đức tạo ra sức mạnh, là nhân tố quyết định sự thắng lợi của mọi công việc, phẩm chất, uy tín của mỗi con người. Người cho rằng, mọi việc thành công hay thất bại, chủ yếu là do cán bộ có phẩm chất đạo đức cách mạng hay không và “Tuy năng lực và công việc của mỗi người khác nhau, người làm việc to, người làm việc nhỏ; nhưng ai giữ được đạo đức đều là người cao thượng”⁽⁴⁾.

Đạo đức cách mạng giúp người cách mạng đứng vững trong mọi hoàn cảnh, dù khó khăn hay thuận lợi. Chủ tịch Hồ Chí Minh nêu rõ: có đạo đức cách mạng thì khi gặp khó khăn gian khổ, thất bại cũng không sợ sệt, rụt rè, lùi bước..., khi gặp thuận lợi và thành công vẫn giữ vững tinh thần gian

(1) Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XII, Văn phòng Trung ương Đảng, Hà Nội, 2016, tr. 47

(2) Hồ Chí Minh: *Toàn tập*, Nxb. Chính trị quốc gia - Sự thật, Hà Nội, 2011, t. 5, tr. 292

(3) Hồ Chí Minh: *Toàn tập*, *Sđđ*, t. 11, tr. 601

(4) Hồ Chí Minh: *Toàn tập*, *Sđđ*, t. 9, tr. 508

khô, chất phác, khiêm tốn, lo trước thiên hạ, vui sau thiên hạ, không kèn cựa về mặt hưởng thụ, không công thần, không quan liêu, không kiêu ngạo, không hủ hóa. Đó là đạo đức cách mạng, là đạo đức mới, đạo đức vĩ đại, nó không phải vì danh vọng của cá nhân, mà vì lợi ích chung của Đảng, của dân tộc, của loài người.

Trong điều kiện Đảng cầm quyền, cán bộ, đảng viên là những người đi tiên phong trong các phong trào, các hoạt động của đời sống xã hội, có vai trò và ảnh hưởng đến việc định hướng dư luận xã hội. Do đó, Chủ tịch Hồ Chí Minh nhấn mạnh với nguy cơ cán bộ, đảng viên, nhất là những người nắm giữ các cương vị lãnh đạo, quản lý trong hệ thống chính trị xa rời cuộc sống, xa rời quần chúng, rơi vào căn bệnh chủ nghĩa cá nhân - kẻ địch nguy hiểm của đạo đức, “căn bệnh gốc” gây nên tình trạng thoái hóa, biến chất của một bộ phận cán bộ, đảng viên. Vì vậy, Chủ tịch Hồ Chí Minh yêu cầu Đảng phải “là đạo đức, là văn minh”, phải tiêu biểu cho lương tâm, phẩm giá và trí tuệ của dân tộc. Trong *Di chúc*, Người căn dặn: “mỗi đảng viên và cán bộ phải thật sự thấm nhuần đạo đức cách mạng, thật sự cần kiệm liêm chính, chí công vô tư. Phải giữ gìn Đảng ta thật trong sạch, phải xứng đáng là người lãnh đạo, là người đầy tớ thật trung thành của nhân dân”⁽⁵⁾.

Tư tưởng đạo đức Hồ Chí Minh là cơ sở những chuẩn mực đạo đức cơ bản của con người Việt Nam hiện tại và tương lai

Mỗi một mô hình xã hội mới đòi hỏi phải có những con người mới cụ thể, với những phẩm chất năng lực cụ thể để xây dựng và

phát triển xã hội đó. Sự nghiệp phát triển kinh tế - xã hội của đất nước hiện tại và tương lai chắc chắn phải trải qua một quá trình khó khăn, gian khổ. Chủ tịch Hồ Chí Minh xác định rõ, muốn xây dựng chủ nghĩa xã hội thì trước hết phải có những con người xã hội chủ nghĩa. Đó là những con người vừa có đức, vừa có tài, vừa “hồng”, vừa “chuyên”. Riêng về khía cạnh đạo đức, đó trước hết là những người có tinh thần yêu nước, thương dân, đặt lợi ích của đất nước, của dân tộc lên trên hết, trước hết. Đó là những người luôn luôn gắn bó với nhân dân, yêu thương, kính trọng nhân dân và do đó được nhân dân yêu mến, quý trọng, được dân tin, dân phục, dân yêu. Đó phải là những con người có ý thức trách nhiệm với công việc, có tinh thần lao động siêng năng, cần cù, lao động với năng suất và chất lượng cao, tạo ra nhiều của cải cho xã hội. Đó đồng thời phải là những con người có tinh thần tiết kiệm, biết tiết kiệm sức người, sức của, tiết kiệm thời gian cho đất nước và nhân dân.

Sự phát triển đất nước hiện nay đòi hỏi những con người trong xã hội, trước hết là cán bộ nắm giữ các cương vị trong hệ thống chính trị, phải là những người không để các căn bệnh tiêu cực, như quan liêu, tham nhũng... xâm nhập, khống chế, đồng thời dám đấu tranh chống các căn bệnh, tiêu cực đó. Đó là những chuẩn mực đạo đức được Chủ tịch Hồ Chí Minh chú trọng chỉ ra và quan trọng hơn là nêu gương thực hành trong thực tiễn đời sống. Sinh thời, Người đã làm cuộc cách mạng về đạo đức khi sử dụng những khái niệm trong Nho giáo truyền thống nhưng với những nội hàm mới.

(5) Hồ Chí Minh: *Toàn tập*, Sđd, t. 15, tr. 611 - 612

Trước hết là phẩm chất “Trung với nước”, “Hiếu với dân”. Chủ tịch Hồ Chí Minh chỉ rõ, người cách mạng phải đặt quyền lợi của Tổ quốc lên trên hết và trước hết. Trung với nước là tuyệt đối trung thành với sự nghiệp dựng nước và giữ nước, trung thành với con đường đi lên của đất nước; là suốt đời phấn đấu cho Đảng, cho cách mạng, như một lẽ sống tự nhiên, một nhu cầu luôn luôn thường trực và phải được đo bằng kết quả cụ thể, bằng hiệu suất công việc thực tế. Hiếu với dân là nội dung rất cơ bản trong quan niệm của Chủ tịch Hồ Chí Minh, trong đó có hiếu với cha mẹ mình và rộng ra là tình họ hàng, rộng nữa là tình người đối với cộng đồng, với dân tộc. Hiếu với dân thể hiện ở chỗ gần dân, kính trọng dân, học tập dân, dựa vào dân và lấy dân làm gốc, thương dân, tin dân, hết lòng, hết sức phụng sự nhân dân.

Chủ tịch Hồ Chí Minh cũng hết sức coi trọng phẩm chất: cần, kiệm, liêm, chính, chí công, vô tư. Người chỉ ra rằng cần, kiệm, liêm, chính là nền tảng của “đời sống mới”, nền tảng của thi đua ái quốc; là chuẩn mực đạo đức cần phải có của con người, là tiêu chí xác định “chất người” của mỗi người, bởi “Thiếu một đức, thì không thành người”⁽⁶⁾. Cần, kiệm, liêm, chính gắn bó mật thiết với nhau, bổ sung cho nhau trong một chỉnh thể thống nhất, không thể thiếu một yếu tố nào. Thực hiện được cần, kiệm, liêm, chính, thì sẽ tiến đến chỗ chí công, vô tư, biết đặt lợi ích chung lên trên lợi ích riêng, lo lắng trước mọi người, hưởng thụ sau mọi người. Người nhắc nhở: “Đem lòng chí công vô tư mà đối với người, đối với việc”⁽⁷⁾, “khi làm bất kỳ việc gì cũng đừng nghĩ đến mình trước, mà phải nghĩ đến đồng bào, đến toàn dân đã. Ta có câu nói: “Có khó nhọc thì mình

nên đi trước, khi hưởng thụ thì mình nên đi sau”; làm việc gì mình cũng nghĩ đến lợi ích chung trước và lợi ích riêng sau”⁽⁸⁾.

Chủ tịch Hồ Chí Minh còn quan tâm, chú trọng đến các chuẩn mực đạo đức khác là tình thương yêu con người và tinh thần quốc tế trong sáng trên lập trường của giai cấp công nhân. Đó không dừng lại ở lòng trắc ẩn, mà còn được nâng lên ở tầm cao, gắn tình yêu thương với khát vọng giải phóng con người không phân biệt màu da, chủng tộc, giai cấp, tôn giáo khỏi những áp bức, bất công. Tình yêu thương con người ở Người vượt ra khỏi phạm vi một quốc gia, dân tộc, đến với nhân loại tiến bộ và thu hút sự ngưỡng mộ, cảm phục của nhân loại tiến bộ.

Tư tưởng đạo đức Hồ Chí Minh là cơ sở để xây dựng những nguyên tắc tu dưỡng, rèn luyện đạo đức của con người Việt Nam hiện đại

Trên thực tế, trong xã hội Việt Nam hiện nay, tình trạng suy thoái, xuống cấp về đạo đức xã hội trong một bộ phận dân cư không chỉ do thiếu sự nhận thức đúng đắn và thống nhất về vị trí, vai trò của đạo đức trong đời sống xã hội, về các chuẩn mực đạo đức xã hội, mà còn có một phần nguyên nhân do chưa có sự tu dưỡng, rèn luyện đạo đức đúng đắn và thống nhất trên cả phương diện lý thuyết và thực hành. Nhiều lý thuyết đạo đức, bài học đạo đức đã được tuyên truyền, nhưng Cuộc vận động “Học tập và làm theo tấm gương đạo đức Hồ Chí Minh” trong những năm trước đây mới chỉ đạt được phần

(6) Hồ Chí Minh: *Toàn tập*, *Sđd*, t. 6, tr. 117

(7) Hồ Chí Minh: *Toàn tập*, *Sđd*, t. 5, tr. 217

(8) Hồ Chí Minh: *Toàn tập*, *Sđd*, t. 11, tr. 400

nào kết quả, chưa đáp ứng đòi hỏi thực tiễn và yêu cầu, nguyện vọng của cán bộ, đảng viên và các tầng lớp nhân dân.

Để hình thành được các chuẩn mực đạo đức, không phải là điều một sớm, một chiều, dễ dàng có được, mà phải trải qua một quá trình tu dưỡng, rèn luyện đạo đức. Đó chính là quá trình trên cơ sở đã nhận thức thấu đáo vị trí, vai trò của đạo đức, sự cần thiết phải tu dưỡng, rèn luyện đạo đức, mỗi người trở thành chủ thể của quá trình tự giáo dục đạo đức, tự tu dưỡng, rèn luyện đạo đức theo những chuẩn mực chung của xã hội.

Chủ tịch Hồ Chí Minh đã chỉ ra cho chúng ta những nguyên tắc cơ bản chỉ đạo quá trình tu dưỡng, rèn luyện đạo đức của mỗi con người, Người đã nêu gương thực hành những nguyên tắc đó trong quá trình chỉ đạo xây dựng nền văn hóa mới, nền đạo đức mới của Việt Nam. Đó là các nguyên tắc *nói đi đôi với làm, phải nêu gương đạo đức; phải tu dưỡng đạo đức suốt đời.*

Người từng sớm khẳng định từ giữa những năm 20 của thế kỷ XX rằng: “Nói chung thì các dân tộc phương Đông đều giàu tình cảm, và đối với họ một tấm gương sống còn có giá trị hơn một trăm bài diễn văn tuyên truyền”⁽⁹⁾. Người cũng thẳng thắn nhắc nhở các cán bộ, đảng viên: “Trước mặt quần chúng, không phải ta cứ viết lên trán chữ “cộng sản” mà ta được họ yêu mến. Quần chúng chỉ quý mến những người có tư cách, đạo đức. Muốn hướng dẫn nhân dân, mình phải làm mực thước cho người ta bắt chước”⁽¹⁰⁾. Một nền đạo đức mới chỉ có thể được xây dựng trên một nền tảng rộng lớn, vững chắc, khi những chuẩn mực đạo đức mới trở thành hành vi đạo đức hằng ngày của toàn xã hội.

Chủ tịch Hồ Chí Minh chỉ rõ: “Mỗi con người đều có thiện và ác ở trong lòng. Ta phải biết làm cho phần tốt ở trong mỗi con người nảy nở như hoa mùa Xuân và phần xấu bị mất dần đi, đó là thái độ của người cách mạng”⁽¹¹⁾. Để xây dựng một nền đạo đức mới, cần phải kết hợp chặt chẽ giữa xây và chống. Xây phải đi đôi với chống, chống nhằm mục đích xây; phải bằng nhiều biện pháp kết hợp cả giáo dục, phê phán và trừng trị bằng pháp luật; phải kết hợp giữa quét sạch chủ nghĩa cá nhân và nâng cao đạo đức cách mạng...

Đồng thời, Người cũng nhắc nhở hết sức sâu sắc: “Đạo đức cách mạng không phải trên trời sa xuống. Nó do đấu tranh, rèn luyện bền bỉ hằng ngày mà phát triển và củng cố. Cũng như ngọc càng mài càng sáng, vàng càng luyện càng trong”⁽¹²⁾. Đạo đức không phải là cái nhất thành bất biến, không phải là điềm đềm, chỉ cần phấn đấu vươn tới một lần là xong xuôi, mà là quá trình tu dưỡng, rèn luyện suốt đời. Một nền đạo đức mới chỉ có thể xây dựng trên cơ sở sự tự giác tu dưỡng đạo đức của mỗi người.

Chủ tịch Hồ Chí Minh qua đời đã gần nửa thế kỷ, nhưng tư tưởng và tấm gương đạo đức của Người vẫn có giá trị thời sự đối với sự nghiệp đổi mới đất nước hôm nay và mai sau, vì mục tiêu dân giàu, nước mạnh, dân chủ, công bằng, văn minh, là nền tảng tinh thần cho xây dựng nền đạo đức mới ở trong hiện tại và tương lai ở Việt Nam. □

(9) Hồ Chí Minh: *Toàn tập*, *Sđd*, t. 1, tr. 284

(10) Hồ Chí Minh: *Toàn tập*, *Sđd*, t. 6, tr. 16

(11) Hồ Chí Minh: *Toàn tập*, *Sđd*, t. 15, tr. 672

(12) Hồ Chí Minh: *Toàn tập*, *Sđd*, t. 11, tr. 612